

С. В. Юшко**ИНДЕКСАЦИЯ ДОХОДОВ ГРОМАДЯН:
АНАЛИЗ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАКТИКИ**

Значна девальвація національної грошової одиниці та помітне прискорення інфляційних процесів в Україні зумовлюють потребу в забезпеченні відповідного захисту доходів населення. У статті проаналізовано Порядок проведення індексації грошових доходів населення, чинний протягом останніх років, вивчено й оцінено зміни до нього, внесені з грудня 2015 р. Ключова думка полягає в тому, що зазначений порядок залишається недосконалим і тягне за собою низку негативних наслідків, а саме: порушення початково закладених пропорцій у оплаті праці робітників, тарифікованих за різними розрядами Єдиної тарифної сітки; неможливість для працівників скористатися правом на повноцінну оплату результатів їх професійного зростання; істотні різниці в оплаті праці робітників, які обіймають однакові посади, але були взяті на роботу в різний час, тощо. На прикладі доходів працівників вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації проведено конкретні розрахунки, що дають змогу помітити й оцінити названі недоліки. Звертається увага на незахищеність доходів працівників комерційних підприємств: завдяки вмілому маніпулюванню недосконалими нормами законодавства роботодавцеві, котрий фактично не проводить індексації, вдається уникати штрафних санкцій. За результатами дослідження зроблено висновок, що найефективнішим способом збереження доходів працюючого населення в умовах інфляції є їх своєчасний, адекватний перегляд, та запропоновано авторський варіант удосконалення Порядку проведення індексації грошових доходів населення.

Ключові слова: соціальний захист, державні соціальні гарантії, індексація доходів населення, інфляція, Єдина тарифна сітка.

Рис. 1. Табл. 4. Літ. 9.

С. В. Юшко**ИНДЕКСАЦИЯ ДОХОДОВ ГРАЖДАН:
АНАЛИЗ УКРАИНСКОЙ ПРАКТИКИ**

Значительная девальвация национальной денежной единицы и заметное ускорение инфляционных процессов в Украине обуславливают необходимость обеспечения соответствующей защиты доходов населения. В статье проанализирован Порядок проведения индексации денежных доходов населения, действующий в течение последних лет, изучены и оценены изменения к нему, внесенные с декабря 2015 г. Ключевая мысль состоит в том, что данный порядок остается несовершенным и влечет за собой ряд негативных последствий, а именно: нарушение первоначально заложенных пропорций в оплате труда работников, тарифицированных по разным разрядам Единой тарифной сетки; невозможность для работников воспользоваться правом на полноценную оплату результатов их профессионального роста; существенные различия в оплате труда работников, которые занимают одинаковые должности, но были приняты на работу в разное время, и т. д. На примере доходов работников высших учебных заведений III–IV уровней аккредитации проведены конкретные расчеты, которые позволяют заметить и оценить названные недостатки. Обращается внимание на незащищенность доходов работников коммерческих предприятий: благодаря умелому манипулированию несовершенными нормами законодательства работодателю, который фактически не проводит индексацию, удастся избежать штрафных санкций. По результатам исследования сделан вывод, что наиболее эффективным способом сохранения доходов работающего населения в условиях инфляции является их своевременный, адекватный пересмотр, и предложен авторский вариант усовершенствования Порядка проведения индексации денежных доходов населения.

Ключевые слова: социальная защита, государственные социальные гарантии, индексация доходов населения, инфляция, Единая тарифная сетка.

© Юшко С. В., 2016

Serhii Yushko

INDEXATION OF PERSONAL INCOME:
ANALYSIS OF CURRENT UKRAINIAN PRACTICES

The significant devaluation of the national currency and noticeable acceleration of inflation in Ukraine require adequate protection of personal income. The author analyzes the current income indexation procedure and amendments to it that have been made since December 2015. The key idea is that this procedure remains imperfect and leads to a number of negative consequences: it upsets the initially formed structure of salaries and wages for different professions, based on classes in the Comprehensive Rate Schedule, it makes it impossible for workers to exercise their right to a full payment for the results of their professional growth; it causes significant differences in salaries of workers hired to fill the same positions but at different times, etc. The specific calculations are made based on the example of income of faculty members of educational institutions of III-IV accreditation levels. This allows us to see and evaluate the identified disadvantages. The author draws attention to the vulnerability of incomes of company employees: the skillful manipulation of imperfect legal provisions allows the employer to avoid fines for a failure to do the indexation. Based on findings, the author concludes that the most effective way of protecting income of employees from inflation is to review it in a timely and adequate manner and offers his own version of improving the wage-earner income indexation procedure.

Keywords: social protection, social government benefits, indexation of income, inflation, Comprehensive Rate Schedule.

JEL classification: H30, H53, I38.

Індексація доходів населення є важливою складовою системи соціального захисту населення країни, однією із затверджених державних соціальних гарантій [1], спрямованою на підтримання достатнього рівня життя громадян і купівельної спроможності їхніх грошових доходів; її виключне значення стає особливо зрозумілим та помітним в умовах прискорення інфляційних і девальваційних процесів.

Питання індексації доходів громадян входять до кола наукових інтересів багатьох дослідників. Зокрема, цій проблематиці присвячено праці вітчизняних учених Ю. Верич, О. Кушиної, А. Мазур, І. Тацишина, В. Янова та ін. [2—5], у яких вони вивчають сутність та обґрунтовують необхідність індексації доходів, аналізують порядок і умови її проведення, досліджують адміністративно-правові аспекти фінансування індексації, розглядають світовий досвід регулювання доходів населення в умовах інфляції тощо.

Основними завданнями цієї статті є: дослідження чинного в Україні Порядку проведення індексації грошових доходів населення переважно на прикладі доходів працівників вищих навчальних закладів (ВНЗ) III—IV рівнів акредитації; виявлення та обґрунтування його основних недоліків; оцінювання наслідків застосування недосконалої методики розрахунку сум індексації; аналіз змін у правилах її проведення, що набрали чинності з грудня 2015 р.

Чергова хвиля фінансово-економічної кризи відбувається в Україні в умовах значної девальвації національної грошової одиниці та істотного прискорення інфляційних процесів. За 2014 р. гривня подешевшала відносно долара США майже на 50 % (за 2014—2015 рр. — у 3 рази), євро — на 74 % (у 2,4 раза),

японської єни — на 72 % (у 2,6 раза)¹. Індекс споживчих цін за 2014 р. становив 124,9 %, а за 2015 р. — 143,3 %². Іншими словами, наприкінці грудня 2015 р. на 1000 грн можна було придбати стільки ж товарів за сукупним споживчим кошиком, скільки й на 698 грн за рік до того або на 559 грн наприкінці грудня 2013 р. За цих умов відповідного коригування в бік збільшення мали б зазнати й доходи найманих працівників суб'єктів господарювання. Ухвалення необхідних рішень для комерційних підприємств і установ є дещо простішим — для цього достатньо бажання та волі їхніх безпосередніх керівників (власників) — та значно ускладненим для установ та організацій бюджетної сфери, оскільки підвищення окладів численної армії працівників закладів освіти, культури, охорони здоров'я, фізичної культури і спорту тощо залежить не лише від політичної волі законодавців, а й від наявності коштів у відповідних бюджетах.

Доходи переважної більшості працівників бюджетної сфери збільшуються за умов:

1) перегляду затвердженого розміру окладу (ставки) працівника 1-го тарифного розряду: саме цей показник покладений у основу встановлення посадових окладів працівників решти тарифних розрядів;

2) кар'єрного зростання працівників з відповідною зміною їх тарифікації (подальшою тарифікацією за вищим тарифним розрядом);

3) присвоєння й надання працівникам різних регалій, що дають право на відповідні доплати (за звання, ступені, категорії тощо);

4) набуття необхідного стажу роботи, який дає право на призначення чи збільшення розміру однойменної надбавки.

Розглянемо, як кар'єрне зростання впливає на доходи працівників, на прикладі науково-педагогічного працівника ВНЗ IV рівня акредитації (табл. 1).

Як бачимо, за період із 1 січня 2013 р. по 1 червня 2015 р. заробіток розглянутого в прикладі науково-педагогічного працівника ВНЗ IV рівня акредитації зріс із 2198 до 3195 грн, або на 45,4 %. Проте головне полягає в тому, що зазначене збільшення доходів працівника пов'язане виключно із заслугами конкретної особи: отримання посади викладача замість викладача-стажиста, набуття педагогічного стажу роботи в навчальному закладі, захист дисертації та присвоєння вченого ступеня “кандидат наук”, обумовлене попередніми досягненнями переведення на посаду старшого викладача. Зауважимо, що для працівників, котрі за означений період не мали відповідного кар'єрного зростання, суми окладів, можливих надбавок і доплат не переглядалися. Наприклад, нарахування заробітної плати доценту, кандидату наук зі стажем педагогічної роботи 12 років за січень 2013 р. та за червень 2014 р. становили однакову величину 4662,40 грн, що в умовах інфляційних процесів,

¹ Розраховано за даними офіційного веб-сайту Національного банку України (<http://www.bank.gov.ua/>).

² Див. офіційний веб-сайт Державної служби статистики України (<http://www.ukrstat.gov.ua/>).

Таблиця 1. Зміна заробітної плати науково-педагогічного працівника ВНЗ IV рівня акредитації (без урахування сум індексації заробітної плати)*

У період з	Оклад (ставка) працівника 1-го тарифного розряду	Посадовий оклад	Доплата за вчений ступінь	Надбавка за стаж	Усього	Примітки
01.01.2013	852,00	2 198,00	—	—	2 198,00	Викладач-стажист, 15-й тарифний розряд (ТК** 2,58), педагогічний стаж 1 рік 8 місяців
01.01.2014	852,00	2 377,00	—	—	2 377,00	Переведення на посаду викладача, 16-й тарифний розряд (ТК 2,79)
01.05.2014	852,00	2 377,00	—	237,70	2 614,70	Набуття педагогічного стажу три роки, надбавка 10 %
01.12.2014	852,00	2 377,00	355,50	237,70	2 970,20	Присвоєння наукового ступеня "кандидат наук" (доплата 15 %)
01.06.2015	852,00	2 556,00	383,40	255,60	3 195,00	Переведення на посаду старшого викладача, 17-й тарифний розряд (ТК 3,0)
01.09.2015	1 012,00	3 036,00	455,40	303,60	3 795,00	Зміна розміру окладу (ставки) працівника 1-го тарифного розряду
01.12.2015	1 113,00	3 339,00	500,85	333,90	4 173,75	

* За умови його працевлаштування на 1,0 ставки за відповідною посадою.

** ТК — тарифний коефіцієнт.

Джерело: розраховано на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України "Про впорядкування умов оплати праці та затвердження схем тарифних розрядів працівників навчальних закладів, установ освіти та наукових установ" від 26.09.2005 № 557; Закону України "Про освіту" від 23.05.1991 № 1060-XII; Закону України "Про вищу освіту" від 17.01.2002 № 2984-III; Закону України "Про вищу освіту" від 01.07.2014 № 1556-VII.

безперечно, є нелогічним. Лише у вересні, а потім додатково в грудні 2015 р. через підвищення розміру окладу (ставки) працівника 1-го тарифного розряду підвищення доходів відчули всі працівники бюджетної сфери.

Розв'язати окреслену проблему, принаймні частково, покликаний чинний Порядок проведення індексації грошових доходів населення [6; 7], котрий із грудня 2015 р. діє в суттєво оновленій редакції. У цій статті ми розглянемо особливості нарахування індексації за правилами, чинними як до, так і після грудня 2015 р.

Зазначимо, що індексації підлягають грошові доходи населення включно в межах прожиткового мінімуму. Проведемо дослідження та порівняємо заробітки окремих працівників ВНЗ III—IV рівнів акредитації за період із січня 2013 р. по червень 2015 р. Вибір саме цього періоду пов'язаний із тим, що в січні 2013 р. посадові оклади працівників бюджетних установ у зв'язку з переглядом розміру окладу (ставки) працівника 1-го тарифного розряду було підвищено; його наступний перегляд проводився вже у вересні 2015 р., проте для забезпечення порівнянності розрахунків ми взяли червень 2015 р. — останній робочий місяць більшості працівників навчальних закладів перед відпусткою. При цьому розрахунки виконані за умови відпрацювання робітниками всіх робочих днів кожного з місяців, відсутності днів перебування у відрядженнях та є справедливими щодо всіх працівників, що за окреслений період не набули права на будь-які додаткові доплати (за науковий ступінь, звання, педагогічний стаж роботи тощо) порівняно з вихідними умовами (табл. 2).

Зауважимо, що протягом 2013 р. правових підстав для індексації доходів працівників у роботодавців не було: індекс споживчих цін за цей період не перевищив так званий поріг індексації, встановлений на той час на рівні 101 % [6]. Така потреба постала у квітні 2014 р.: індекс споживчих цін наростаючим підсумком за січень 2013 р. — березень 2014 р. становив 101,1 %¹, а сума індексації для доходу, що перевищує розмір мінімальної заробітної плати, — відповідно 13,40 грн. Тож однакова сума індексації була нарахована для кожної суми доходів працівників, незважаючи на те, що вони істотно відрізняються. Аналогічна ситуація спостерігається й у наступні періоди: так, за червень 2015 р. єдина для всіх працівників сума індексації (873,31 грн) нарахована, зокрема, для лаборанта із зарплатою 1263 грн і професора із зарплатою 5674,83 грн.

У результаті, якщо для лаборанта навчального закладу станом на червень 2015 р. порівняно із січнем 2013 р. заробітна плата (разом із сумою індексації) зросла на 73 %, то для викладача — лише на 39,7 %, а для професора — на 15,4 %, що, безумовно, нелогічно. Отже, відбувається істотне порушення початково закладеного співвідношення в оплаті праці робітників, тарифікованих за різними розрядами Єдиної тарифної сітки (з урахуванням передбачених доплат

¹ Див. офіційний веб-сайт Державної служби статистики України (<http://www.ukrstat.gov.ua/>).

Таблиця 2. Вплив індексації на доходи окремих працівників ВНЗ III—IV рівнів акредитації*, грн

Період нарахування та складові доходу	Посада, вчений ступінь, вчене звання, стаж педагогічної роботи** працівника (науково-педагогічного працівника)			
	Лаборант	Викладач-стажист, 4 місяці	Доцент, кандидат економічних наук, доцент, 6 років	Професор, доктор економічних наук, професор, 22 роки
Січень 2013 р.:				
заробітна плата	1 235,00	2 198,00	4 371,00	5 674,83
сума індексації	0,00	0,00	0,00	0,00
разом	1 235,00	2 198,00	4 371,00	5 674,83
Квітень 2014 р.:				
заробітна плата	1 235,00	2 198,00	4 371,00	5 674,83
сума індексації	13,40	13,40	13,40	13,40
разом	1 248,40	2 211,40	4 384,40	5 688,23
Січень 2015 р.:				
заробітна плата	1 263,00	2 198,00	4 371,00	5 674,83
сума індексації	263,09	263,09	263,09	263,09
разом	1 526,09	2 461,09	4 634,09	5 937,92
Червень 2015 р.:				
заробітна плата	1 263,00	2 198,00	4 371,00	5 674,83
сума індексації	873,31	873,31	873,31	873,31
разом	2 136,31	3 071,31	5 244,31	6 548,14
Заробітна плата (без суми індексації) в червні 2015 р. порівняно із січнем 2013 р., %	102,3	100,0	100,0	100,0
Заробітна плата (разом із сумою індексації) в червні 2015 р. порівняно із січнем 2013 р.	173,0	139,7	120,0	115,4

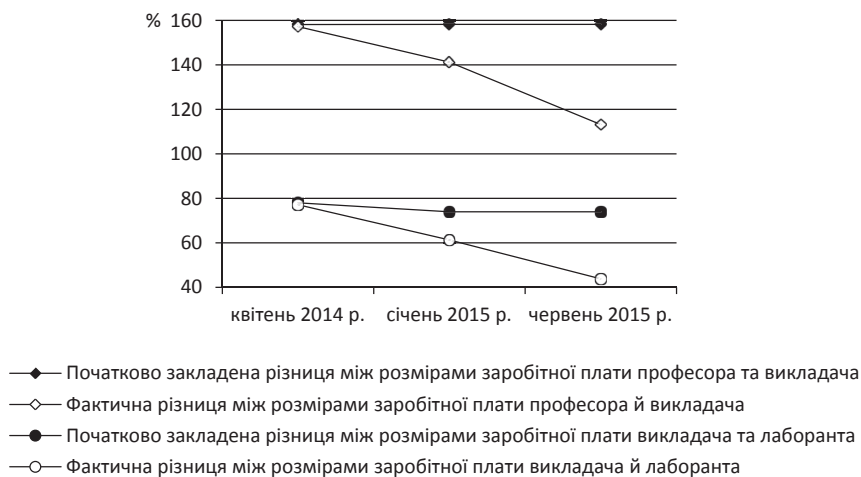
* Останнє підвищення заробітної плати співробітників — січень 2013 р.

** Станом на січень 2013 р.

Джерело: розраховано на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України “Про впровадження умов оплати праці та затвердження схем тарифних розрядів працівників навчальних закладів, установ освіти та наукових установ” від 26.09.2005 № 557; Закону України “Про освіту” від 23.05.1991 № 1060-XII; Закону України “Про вищу освіту” від 17.01.2002 № 2984-III; Закону України “Про вищу освіту” від 01.07.2014 № 1556-VII; Порядку проведення індексації грошових доходів населення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17.07.2003 № 1078.

і надбавок). Зазначене показано на рисунку. Для порівняння взято заробітки професора й викладача та викладача й лаборанта з прикладу, наведеного в табл. 2.

Як бачимо, за початково закладеної різниці між заробітною платою професора й викладача на рівні 158,2 % станом на січень 2015 р. вона становила вже 141,3 %, а на червень — лише 113,2 %. Істотно скоротився розрив і між

Джерело: розраховано на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України “Про впорядкування умов оплати праці та затвердження схем тарифних розрядів працівників навчальних закладів, установ освіти та наукових установ” від 26.09.2005 № 557; Закону України “Про освіту” від 23.05.1991 № 1060-XII; Закону України “Про вищу освіту” від 17.01.2002 № 2984-III; Закону України “Про вищу освіту” від 01.07.2014 № 1556-VII; Порядку проведення індексації грошових доходів населення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17.07.2003 № 1078.

Рисунок. Наслідки індексації доходів окремих працівників ВНЗ III—IV рівнів акредитації

зарплатками викладача й лаборанта — від необхідних, попередньо закладених, 78 % — лише 61,3 та 43,8 % станом на січень і червень 2015 р. відповідно.

Згідно з даними табл. 2, суми нарахованої індексації працівникам завжди були однаковими. Утім, на практиці, за певних обставин, різниця все-таки існує: сума індексації зарплатку щодо конкретного працівника залежить від місяця прийняття його на роботу (для працівників, котрі розпочали трудову діяльність на конкретному підприємстві з 21 червня 2012 р., базовим для розрахунку індексу споживчих цін є місяць, що передує місяцеві їх прийняття на роботу; для решти працівників, які працювали на підприємстві до згаданої дати, базовим є місяць, із якого розпочалася їх співпраця з цим підприємством) або місяця підвищення зарплатку. До речі, з грудня 2015 р. порядок нарахування індексації для новоприйнятих працівників дещо змінений, про що буде сказано далі.

Підвищення зарплатків працівників із певного місяця призводить до перегляду сум належної індексації: коли сума підвищення є більшою за суму індексації, остання не нараховується; коли меншою — працівникові буде нарахована так звана фіксована величина індексації як різниця між можливою індексацією та сумою підвищення зарплатку. Такий підхід гарантує працівникові, що після збільшення зарплатку його кінцевий розмір буде не нижчим, ніж зарплаток разом із сумою індексації до такого підвищення. Застосування цієї норми є

цілком обґрунтованим в умовах одночасного перегляду посадових окладів або встановлених відрядних розцінок усіх працівників. Якщо ж підвищення заробітків стосується окремих працівників та пов'язане з їх професійним зростанням, застосування згаданої норми вбачається нам принаймні несправедливим.

Для кращого усвідомлення окресленої проблеми розглянемо приклад (табл. 3). За умовами нашого прикладу науково-педагогічні працівники не можуть повною мірою відчути вартісні переваги їх професійного зростання: замість очікуваного й логічного зростання їхніх доходів на 10—18,5 % воно є значно нижчим або взагалі відсутнє. Зокрема, сума нарахованої заробітної плати викладача-стажиста й до набуття права на надбавку за стаж роботи, й після цієї події є однаковою — 2433,07 грн, змінюються лише її структурні складові: в базовому варіанті близько 9,7 % становить сума індексації, в альтернативному — ті ж 9,7 % розподілені між надбавкою за стаж роботи (9 %) і сумою фіксованої індексації (близько 0,7 %).

Якщо розрахунки за наведеним у табл. 3 прикладом провести для іншого місяця, результати зміняться: так, для червня 2014 р. фактичне зростання доходів працівників унаслідок їх професійного зростання становитиме 60,6, 74,8, 79,7 і 87,0 % від належного рівня для викладача-стажиста, викладача, старшого викладача та доцента відповідно; якщо розрахунковим місяцем буде червень 2015 р., то для жодного працівника реального підвищення доходів не відбудеться: в кожному випадку сума попередньої індексації виявляється більшою від суми зростання їхніх доходів.

На щастя, описана вище норма, котра протягом тривалого часу утискала право працівників на належну оплату їхніх професійних досягнень, нарешті скасована: починаючи з грудня 2015 р. збільшення заробітної плати за рахунок її інших складових без підвищення тарифних ставок (окладів) не зменшує суму індексації на розмір підвищення заробітної плати [7].

Як було з'ясовано, на величину належної працівникові індексації впливає також місяць, з якого працівник розпочав роботу на підприємстві, в установі чи організації. Порівняймо заробітки, нараховані за червень 2015 р. окремим працівникам ВНЗ III—IV рівнів акредитації, що в різний час розпочали виконання своїх трудових обов'язків (табл. 4).

Таким чином, незважаючи на те, що наведені в табл. 4 розміри заробітної плати, нарахованої працівникам ВНЗ, мали б за відповідними посадами бути однаковими, вони доволі істотно різняться. При цьому особливо показовою є відносна різниця в заробітках працівників, чия робота оплачується нижче. Так, лаборантові, який почав працювати в установі з вересня 2013 р., за червень 2015 р. нараховано зарплату в сумі, що на 68 % перевищує зарплату лаборанта, котрий розпочав трудову діяльність у цьому навчальному закладі у квітні 2015 р. Для заробітків викладача-стажиста й доцента максимальна відносна різниця є дещо меншою — 40 і 20 % відповідно. За таких умов

Таблиця 3. Вплив чинного Порядку проведення індексації грошових доходів населення на доходи окремих науково-педагогічних працівників ВНЗ III—IV рівнів акредитації в умовах підвищення їхніх заробітних плат, пов’язаного з професійним зростанням, грн*

Складові заробітної плати	Посада, вчений ступінь, вчене звання, стаж педагогічної роботи науково-педагогічного працівника			
	Викладач-стажист, 4 місяці	Викладач, 4 роки	Старший викладач, кандидат економічних наук, 6 років	Доцент, кандидат економічних наук, 11 років
Базовий варіант				
Оклад	2 198,00	2 377,00	2 556,00	2 914,00
Надбавка за педагогічний стаж	0,00	237,70	255,60	582,80
Доплата за вчений ступінь	0,00	0,00	383,40	437,10
Доплата за вчене звання	0,00	0,00	0,00	0,00
Сума індексації	235,07	235,07	235,07	235,07
Разом	2 433,07	2 850,77	3 432,07	4 171,97
Альтернативний варіант (наявність факту професійного зростання працівника у грудні 2014 р.)				
Складові заробітної плати	Характеристика професійного зростання працівника			
	Набуття педагогічного стажу три роки, надбавка 10 %	Присвоєння наукового ступеня “кандидат наук” (доплата 15 %)	Переведення на посаду доцента, 17-й тарифний розряд (ТК 3.0)	Присвоєння вченого звання “доцент” (доплата 25 %)
Оклад	2 198,00	2 377,00	2 914,00	2 914,00
Надбавка за педагогічний стаж	219,80	237,70	291,40	582,80
Доплата за вчений ступінь	0,00	356,55	437,10	437,10
Доплата за вчене звання	0,00	0,00	0,00	728,50
Сума індексації	15,27	0,00	0,00	0,00
Разом	2 433,07	2 971,25	3 642,50	4 662,40
Рівень зростання доходів працівників у зв’язку з їх професійним зростанням: належний фактичний	10,0 0,0	13,6 4,3	14,0 6,2	18,5 11,8

* Розрахунки проведені для грудня 2014 р. стосовно працівників, чий дохід востаннє переглядався в січні 2013 р.
Джерело: розраховано на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України “Про впорядкування умов оплати праці та затвердження схем тарифних розрядів працівників навчальних закладів, установ освіти та наукових установ” від 26.09.2005 № 557; Закону України “Про освіту” від 23.05.1991 № 1060-XII; Закону України “Про вищу освіту” від 01.07.2014 № 1556-VII; Порядку проведення індексації грошових доходів населення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17.07.2003 № 1078.

Таблиця 4. Заробітна плата (з урахуванням сум індексації) окремих працівників ВНЗ III—IV рівнів акредитації залежно від дати прийняття їх на роботу*

Дата прийняття працівника на роботу (перший робочий день відповідного місяця)		Посада, вчений ступінь, вчене звання, стаж педагогічної роботи** працівника (науково-педагогічного працівника)					
		Лаборант		Викладач-стажист, 4 місяці		Доцент, кандидат економічних наук, доцент, 5 років	
		Зарплата, всього, грн	Сума індексації, % до зарплати	Зарплата, всього, грн	Сума індексації, % до зарплати	Зарплата, всього, грн	Сума індексації, % до зарплати
2013	Січень	2 108,31	41,4	3 071,31	28,4	5 244,31	16,7
	Квітень	2 110,74	41,5	3 073,74	28,5	5 246,74	16,7
	Червень	2 108,31	41,4	3 071,31	28,4	5 244,31	16,7
	Вересень	2 124,14	41,9	3 087,14	28,8	5 260,14	16,9
2014	Січень	2 097,34	41,1	3 060,34	28,2	5 233,34	16,5
	Квітень	1 976,76	37,5	2 939,76	25,2	5 112,76	14,5
	Червень	1 886,63	34,5	2 849,63	22,9	5 022,63	13,0
	Вересень	1 812,33	31,9	2 775,33	20,8	4 948,33	11,7
2015	Січень	1 664,94	24,1	2 599,94	15,5	4 772,94	8,4
	Квітень	1 263,00	0,0	2 198,00	0,0	4 371,00	0,0
	Червень	1 263,00	0,0	2 198,00	0,0	4 371,00	0,0
Перевищення найбільшою зарплатою найменшої зарплати, грн		861,14		889,14		889,14	
Найбільша зарплата до найменшої зарплати, разів		1,68		1,40		1,20	

* Розрахунковий місяць — червень 2015 р.

** На дату прийняття співробітника на роботу.

Джерело: розраховано на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України “Про впорядкування умов оплати праці та затвердження схем тарифних розрядів працівників навчальних закладів, установ освіти та наукових установ” від 26.09.2005 № 557; Закону України “Про освіту” від 23.05.1991 № 1060-XII; Закону України “Про вищу освіту” від 17.01.2002 № 2984-III; Закону України “Про вищу освіту” від 01.07.2014 № 1556-VII; Порядку проведення індексації грошових доходів населення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17.07.2003 № 1078.

частка індексації в загальній сумі нарахованого доходу набуває загрозливих значень — максимальні 41,9 % у зарплаті лаборанта, 28,8 % у зарплаті викладача-стажиста та 16,9 % у зарплаті доцента. Підкреслимо, що подібне непорозуміння не виникло б або принаймні не набуло б таких масштабів, якби урядовці вчасно коригували розмір окладу (ставки) працівника 1-го тарифного розряду: затверджений на рівні 852 грн станом на січень 2013 р. він залишався замороженим до вересня 2015 р., коли зрештою був підвищений до 1012 грн, а з грудня 2015 р. — до 1113 грн. При цьому починаючи з грудня 2015 р. індексація

щодо новоприйнятих працівників проводиться з місяця, наступного за місяцем підвищення тарифної ставки (окладу) за посадою, яку обіймає працівник, що дає змогу, за умови вчасного перегляду посадових окладів, ліквідувати зазначені вище диспропорції.

У ході дослідження також з'ясовано, що в умовах інфляційної економіки доволі істотно (залежно від темпів такої інфляції) відрізнятимуться доходи працівників, які на постійній основі працюють на підприємстві, в установі, організації, й тих, котрі виконують свої обов'язки за сумісництвом: заробітки сумісника можуть бути проіндексовані лише за умови, що доходи працівника за основним місцем роботи є меншими від величини прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб, у сумі, яка з урахуванням заробітку за основним місцем роботи не перевищує прожиткового мінімуму. З цього випливає, що роботодавці можуть бути зацікавлені в збільшенні чисельності працівників-сумісників: в умовах інфляції є можливість для непоганої економії коштів у частині видатків на оплату праці та пов'язаних із ними платежів до державних соціальних фондів.

На жаль, у роботодавців приватних структур є й інший, простіший спосіб заощаджувати на видатках на оплату праці найманих працівників. Для цього достатньо нараховувати їм зарплати щомісяця підвищувати хоча б на одну гривню — тоді потреба в їх індексації не постане ніколи. Подібний нонсенс закладений у самому Порядку проведення індексації грошових доходів населення: місяць підвищення заробітку робить його базовим, а право працівника на першу індексацію виникає з місяця, що йде другим за базовим [8]. Щоправда, це правило повноцінно працює в разі, якщо вперше підвищена працівникові заробітна плата перевищила зарплату попереднього місяця разом із сумою індексації, оскільки в протилежному випадку роботодавець вимушений розраховувати суму фіксованої індексації.

Отже, чинний Порядок проведення індексації грошових доходів населення через низку недоліків не захищає повною мірою доходи фізичних осіб від знецінення в умовах інфляції. Попри певне зростання нараховуваних працівникам доходів, їхні реальні заробітки зменшувалися: у 2014 р. на 7,5 %, за 11 місяців 2015 р. — на 21,1 %¹. Тож потреба в удосконаленні Порядку проведення індексації грошових доходів населення стала більш ніж очевидною. Як уже зазначалося, з грудня 2015 р. правила індексації доходів населення частково змінені. Справді позитивним нововведенням на додачу до вже згаданих (право осіб, котрі професійно зростали, на повноцінну індексацію їхніх доходів, індексація доходів новоприйнятих працівників з місяця, наступного за місяцем підвищення тарифної ставки (окладу) за посадою, яку займає працівник) вважаємо впровадження норми щодо обов'язкового перегляду тарифних ставок (окладів) працівників бюджетної сфери, органів державної влади,

¹ Див. офіційний веб-сайт Державної служби статистики України (<http://www.ukrstat.gov.ua/>).

місцевого самоврядування, прокуратури тощо при перевищенні індексом споживчих цін рівня 10 %. Зазначене дасть змогу більшою мірою зберегти доходи працівників, створить кращі передумови для їх належної диференціації.

Поряд із такими логічними змінами є досить неприємні й абсолютно безпідставні. Так, держава вдалася до перегляду порогу індексації — відтепер доходи працівників індексуватимуться, якщо індекс споживчих цін наростаючим підсумком перетне межу в 103 %, тоді як до грудня 2015 р. право на індексацію виникало вже за індексу інфляції понад 101 %. За новими правилами право працівників на індексацію виникатиме пізніше, а отримана при цьому економія коштів (окремих бюджетів чи суб'єктів господарювання) негативно позначиться на купівельній спроможності громадян та загальній якості їхнього життя. Утім, найбільші ризики містить одне з положень чинної нормативно-правової бази щодо індексації доходів населення, згідно з котрим “проведення індексації... здійснюється в межах фінансових ресурсів бюджетів усіх рівнів”. Тож працівники бюджетних установ можуть узагалі втратити право претендувати на будь-яку індексацію своїх доходів, розраховану навіть за чинною, недосконалою процедурою.

За результатами проведеного дослідження доходимо таких висновків.

1. Девальвація національної грошової одиниці та інфляція, що істотно посилюлися останнім часом, негативно позначилися на доходах громадян, призвівши до їх знецінення. У такій ситуації особливо гостро постала проблема протидії цим явищам із метою збереження купівельної спроможності фізичних осіб.

2. Надійним інструментом захисту доходів громадян в умовах інфляції є їх періодичне підвищення. Швидка реалізація цього заходу є імовірнішою для працівників комерційних підприємств і установ та не можлива для осіб, зайнятих у бюджетній сфері. Незмінний із січня 2013 р. до вересня 2015 р. розмір окладу (ставки) працівника 1-го тарифного розряду фактично “заморозив” заробітки численної армії бюджетників, збільшення доходів у цей період відчули, здебільшого, працівники, котрі професійно зростали.

3. Чинний Порядок проведення індексації грошових доходів населення, покликаний розв'язати окреслені проблеми, забезпечив виконання даного завдання лише частково. Індексація доходів у межах прожиткового мінімуму істотно порушила початково закладені пропорції в оплаті праці робітників, тарифікованих за різними розрядами Єдиної тарифної сітки (з урахуванням передбачених доплат і надбавок), призвівши до їх необґрунтованого зближення. Проведені розрахунки дають підстави стверджувати, що індексація стала переважно інструментом підтримки осіб із нижчими доходами.

4. Порядок проведення індексації грошових доходів населення, чинний до грудня 2015 р., також не дав працівникам повною мірою відчути вартісні переваги від їх професійного зростання: зміна структурних складових заробітної

плати не приводила до належного збільшення їхніх доходів. Протягом тривалого часу зберігалася парадоксальна ситуація: доходи працівників, котрі мали однакові посади та надбавки й доплати до заробітної плати, встановлені чинним законодавством, але були прийняті на роботу у відповідній установі чи на підприємстві в різний час, відрізнялися, особливо в умовах високих темпів інфляції. Зміни до Порядку проведення індексації грошових доходів, внесені з грудня 2015 р., повинні запобігти таким явищам.

5. Доходи працівників комерційних установ в умовах інфляції теж залишаються великою мірою незахищеними: єдине, чим загрожує роботодавцеві непроведення індексації — штраф у сумі від 510 до 1700 грн [9], а вміле маніпулювання недосконалими нормами законодавства дає йому можливість не підвищуючи реально доходів працівників, а лише створюючи відповідне враження, отримувати суттєву економію у частині видатків на оплату праці та не потрапляти під дію штрафних санкцій.

6. Зміни чинного Порядку проведення індексації грошових доходів населення, що почали діяти з грудня 2015 р., матимуть як позитивні (право на належну оплату професійних досягнень працівників незалежно від сум раніше призначеної індексації, ліквідація диспропорцій у оплаті праці робітників, котрі були працевлаштовані в різний час, обов'язковий перегляд тарифних ставок (окладів) працівників бюджетної сфери в разі перевищення індексом споживчих цін рівня 10 % тощо), так і негативні (індексація доходів тільки тоді, коли індекс інфляції перевищує межу у 103 %) наслідки для системи соціального захисту громадян України. Найбільш ризиковою, проте, залишається запроваджена із січня 2015 р. норма щодо проведення індексації в межах фінансових ресурсів відповідних бюджетів.

7. Подальше вдосконалення чинного Порядку проведення індексації грошових доходів населення мало б відбуватися в напрямі переходу до пропорційного відшкодування працівникам втрачених ними внаслідок інфляції доходів. Для цього під індексацію повинна потрапляти загальна сума нарахованого працівникові доходу (а не в межах прожиткового мінімуму), нехай в умовах обмежених фінансових можливостей держави й на рівні, скажімо, 50 % від зафіксованого показника інфляції. Такий підхід дасть змогу повернутися до початково встановленої диференціації в доходах працівників та стимулюватиме їх до професійного зростання. Захист доходів низькооплачуваних працівників має здійснюватися в межах відповідних схем підтримки малозабезпечених осіб.

Список використаних джерел

1. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : закон України від 05.10.2000 № 2017-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>.

2. Верич Ю. А. Оцінка і регулювання грошових доходів населення з урахуванням інфляційних процесів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец.

08.02.03 / Верич Юлія Леонідівна ; Донец. держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Тугана-Барановського. — Донецьк, 2005. — 19 с.

3. Кушина Е. Инфляция и налогообложение: советы по выживанию: сб. систематизированного законодательства. — 2015. — Вып. 11. — С. 47, 48.

4. Тащишин І. Адміністративно-правові аспекти фінансування індексації грошових доходів працівників бюджетної сфери / І. Тащишин, А. Мазур // Право і суспільство. — 2015. — № 5 (2). — С. 109—114.

5. Янов В. Индексация денежных доходов как государственный механизм социального защиты населения / В. Янов // Теория та практика державного управління. — 2012. — Вип. 2. — С. 245—250.

6. Про індексацію грошових доходів населення: закон України від 03.07.1991 № 1282-XII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1282-12>.

7. Порядок проведення індексації грошових доходів населення: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 17.07.2003 № 1078 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1078-2003-p>.

8. Кононенко О. Индексация зарплаты: право или обязанность / О. Кононенко // Все о бухгалтерском учете. — 2015. — № 20. — С. 13.

9. Кодекс України про адміністративні правопорушення: закон України від 07.12.1984 № 8073-X [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine. (2000). *Pro derzhavni social'ni standarty ta derzhavni social'ni harantiyi* [On state social standards and state social guarantees] (Law No. 2017-III, October, 5). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2017-14> [in Ukrainian].

2. Verych, Yu. L. (2005). *Ocinka i rehulyuvannya hroshovykh dokhodiv naseleennya z urakhuvannyam inflatsiynykh procesiv* [Assessment and regulation of incomes of the population, taking into account inflation] (Unpublished master's thesis). Donec'kyj derzhavnyj universytet ekonomiky i torhivli imeni M. Tuhana-Baranov's'koho, Donec'k [in Ukrainian].

3. Kushina, E. (2015). *Inflyaciya i nalogovaya indeksaciya* [Inflation and indexation of tax]. *Inflyaciya i predpriyatie: sovety po vyzhivaniyu* [Inflation and enterprise: tips for survival], 11, 47-48 [in Russian].

4. Tacyshyn, I., & Mazur, A. (2015). *Administratyvno-pravovi aspekty finansuvannya indeksaciyi hroshovykh dokhodiv pracivnykiv byudzhetnoyi sfery* [Administrative and legal aspects of the financing of indexation of monetary incomes of public employees]. *Pravo i suspil'stvo* [Law and Society], 5 (2), 109-114 [in Ukrainian].

5. Yanov, V. (2012). *Indeksaciya hroshovykh dokhodiv yak derzhavnyj mekhanizm social'noho zakhystu naseleennya* [Indexing money as state mechanism of social protection]. *Teoriya ta praktyka derzhavnoho upravlinnya* [The theory and practice of public administration], 2, 245-250 [in Ukrainian].

6. Verkhovna Rada of Ukraine. (1991). *Pro indeksaciyu hroshovykh dokhodiv naseleennya* [On indexation of money incomes] (Law No. 1282-XII, July 3). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1282-12> [in Ukrainian].

7. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2003). *Poryadok provedennya indeksaciyi hroshovykh dokhodiv naseleennya* [The procedure of indexation of cash income] (Regulation No. 1078, July 17). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1078-2003-p> [in Ukrainian].

8. Kononenko, O. (2015). *Indeksaciya zarplaty: pravo ili obyazannost'* [Indexation of wages: a right or obligation]. *Vsyo o buhgalterskom uchyote* [All Accounting], 20, 13 [in Russian].

9. Verkhovna Rada of Ukraine. (1984). *Kodeks Ukrayiny pro administratyvni pravoporushennya* [Code of Ukraine on Administrative Offences] (Law No. 8073-X, December 7). Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> [in Ukrainian].